GRIGORIE TEOLOGUL, VASILE CEL MARE ŞI ATENA SECOLULUI AL IV-LEA*

IOANA COSTA
Universitatea din Bucureşti
ioana.m.costa@gmail.com

Abstract: The panegyric Gregory the Theologian devoted to Basil the Great was composed three years after the death of the latter. The text, that it might be a revised version of a delivered speech, after being corrected and amplified, clearly designs two distinct characters, with specific biographies, united nevertheless in an impressive unique friendship. Their encounter in Athens, during the studies they accomplished there, means in the same time embracing the cultural authority of the city: the biblical references and the echoes of the ancient culture are in a subtle equilibrium, more relevant as it belongs to a discourse elaborated during several years.
Keywords: Gregory the Theologian, Basil the Great, Panegyric, Bible, ancient culture.

Discursul funebru închinat lui Vasile cel Mare de Grigorie Teologul este un text[1] care se defineşte prin mai multe trăsături remarcabile. Pornind de la aspectele formale, primul element care atrage atenţia este întinderea neobişnuită a discursului, cel mai lung scris de Grigorie Teologul. Panegiricul datează, conform datelor interne, din 1 ianuarie 382, când se împlineau trei ani de la moartea lui Vasile cel Mare (care, la rândul său, nu compusese niciun discurs funebru). Nu se poate afirma cert că oraţia a fost cu adevărat rostită şi, cu atât mai puţin, care ar fi fost forma ei iniţială; este plauzibil ca textul ajuns la noi să reprezinte o versiune revizuită, corectată şi amplificată. Conţinutul justifică în egală măsură dimensiunile extinse ale discursului şi reelaborarea lui: elogiu al unui prieten şi al prieteniei înseşi, este structurat ca un parcurs biografic, nuanţat de emoţia amintirilor şi de sentimentul de însingurare al celui care, născut poate în acelaşi an (330), avea să-i supravieţuiască vreme de un deceniu.

* *Gregory the Theologian, Basil the Great and the Athens of the IVth century*

[1] Traducerile în limba română ale Panegiricului au un istoric bogat: cea dintâi i se datorează arhimandritului Teoctist Scriban şi a apărut în 1870 (în *Foaia bisericească* a Sf. Mitropolii a Moldovei), fiind reluat după zece ani: Cuvânt funebru al Sfântului Grigorie Teologul, Arhiepiscopul Constantinopolului în lauda Sfântului Vasile cel Mare, Arhiepiscopul Cesareei Capadociei. În secolul al XX-lea, elogiul a circulat într-o traducere fragmentară, în Antologia alcătuită de Iuliu Valaori, din 1904 (Cuvânt funebru în cinstea Marelui Vasile, episcopul Cezareei Capadociei, capitolele 14-18 şi 20-24); din 1931 datează traducerea integrală, Elogiul Sf. Vasil (Huşi), realizată de pr. prof. Nicolae Donos după textul grecesc publicat în Patrologia Graeca, vol. 36, reluat în 2009 de Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă. Pasajele incluse în textul de faţă sunt extrase dintr-o traducere care ne aparţine, în curs de publicare în colecţia Părinţi şi Scriitori Bisericeşti.

BDD-A25904 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 09:01:42 UTC)

Portretul Sf. Vasile este consistent, deopotrivă prin episoadele care îi jalonează biografia şi prin mărturiile vii: Sf. Grigorie este nu doar un martor, ci şi un părtaş, el este în acest opuscul un co-protagonist sau – pentru a folosi un termen din limbajul teatrului – deuteragonist. Pas cu pas, de la un paragraf la altul, cele două portrete devin tot mai clar definite, de la anii de început ai vieţii, într-un spaţiu geografic şi familial similar, la anii de studii la Atena, apoi anii împlinirii teologice, pe fundalul rezistenţei la arianism. Sfârşitul vieţii pământeşti a venit mai devreme pentru Sf. Vasile: prietenul lui, aşa cum o arată explicit *Panegiricul*, a rămas să aştepte cu dor reîntâlnirea.

Cele două personaje ale *Panegiricului* sunt bine marcate în segmentele puternice ale discursului, la extremităţi (*προοίμιον*, 1-2, şi *ἐπίλογος*, 81-82). Deschiderea întruneşte trăsături de *captatio benevolentiae*, dar nota dominantă este teoretizarea subiectului ales, ca probă a dibăciei oratorice: aşa cum de-a lungul vieţii se supusese exigenţelor Sf. Vasile („pentru că aştepta de la lucrările mele ce nimeni între toţi <oamenii> nu aşteaptă de la ale sale", par. 1), acum primeşte această încercare din urmă, de a şi-l alege ca subiect al cuvântării chiar pe prietenul său. Măreţia subiectului ales impune excelenţa tratării, dinaintea căreia autorul se pleacă smerit. Adaugă însă de îndată o elegantă înseriere: panegiricul (par. 1) este „cuvenita împlinire a unei datorii" (pentru că printr-o cuvântare se elogiază un maestru al discursului), subiectul este pe măsura puterilor lui („cărui alt subiect i-aş putea închina <puterea> cuvântului meu, de nu acestuia?"), pune în cuvinte bucuria amintirii, pentru sine, şi îndemnul la virtute pentru cei din jur. Mai presus de cele două personaje stă rostul declarat, de exhortaţie. Pe de altă parte, oricare ar fi calitatea oratorică a textului, panegiricul urmează să aibă consecinţe benefice: apropiindu-se de măreţia subiectului, îşi împlineşte menirea – ori, dimpotrivă, rămânând mai prejos („ceea ce se întâmplă fără chip de scăpare când se elogiază un om de felul acesta", par. 1), mărturiseşte prin propria-i neputinţă un personaj mai presus de cuvinte.

La cealaltă extremitate a discursului (par. 82), emoţionanta istorisire a clipelor din urmă şi a funeraliilor Sf. Vasile încheie darul celui care îi stătuse alături, pe aceeaşi treaptă şi de aceeaşi vârstă. Dacă darul nu s-a ridicat la înălţimea aşteptărilor, prietenul însingurat nu poate fi învinuit, pentru că este apăsat de bătrâneţe, de boală, de dor: dorul va fi astâmpărat atunci când se vor întâlni din nou, la schimbarea sălaşului, trăind împreună în desăvârşire. Până atunci însă rămâne întrebarea cu care Sf. Grigorie întoarce către sine, cu o sinceritate din care smerenia pare să fi fost ştearsă, finalul oraţiei funebre: „cine oare va face elogiul nostru, pentru noi care vom părăsi această viaţă după tine, dacă vom merita cumva şi noi un cuvânt de laudă?" (par. 82).

Autorul recurge cu discreţie la numele protagonistului, care apare în forma proprie de numai şase ori; nu fără relevanţă, găsim o a şaptea prezenţă în par. 10, cu referire la tatăl lui Vasile cel Mare, şi o a opta ocurenţă sub forma pluralului, într-un pasaj care înregistrează o formă aparte de admiraţie, de tip mimetic: „puteau fi văzuţi mulţi Vasile după înfăţişare, ca nişte statui făcute din umbre – pentru că ar fi mult <să fie numiţi> un glas repetat al ecoului" (par. 77). Altminteri, numele apare cel mai adesea însoţit de atributul „mare", ajuns mai apoi parte componentă a numelui, „Vasile cel Mare": în paragrafele 1, 16, 27, 56; apare fără determinant în paragrafele 63 şi 82 (unde este o adresare directă, în vocativ, la finalul panegiricului); în paragraful 10, dedicat

BDD-A25904 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 09:01:42 UTC)

tatălui, numele este analizat în sensul său lexical şi îi este subliniată grandoarea: „numele <cu adevărat> mare dinaintea tuturor".

În rest, în *ἐγκώμιον*, referirile la eroul panegiricului sunt făcute fie simplu, prin utilizarea unui pronume ori demonstrativ, fie prin recurgerea (deopotrivă de simplă şi lipsită de spectaculos) la termenul „bărbatul", „bărbatul acesta", „bărbatul nostru" (*ἀνήρ*), e.g. paragrafele 23, 28, 70, 79; uneori termenul este complinit de epitetul „nobil", care poate funcţiona şi singur ca referire la personaj (e.g. par. 29); sau „bărbatul sfânt" (par. 55) ori, într-o formulare amplă, „sfântul lui Dumnezeu şi adevăratul mitropolit al Ierusalimului ceresc" (par. 59); „sfântul acesta" (par. 80); în par. 24 este numit, din nou prin raportare la autorul panegiricului, „prietenul meu".

Portretul Sf. Vasile capătă contur în două planuri: cunoaşterea directă, care îi aşază laolaltă pe autorul panegiricului şi pe cei cărora el li se adresează şi, pe acest fundal, urmărirea firului biografic, cu intarsii preţioase ce vin dinspre marea literatură a Antichităţii. Alternarea planurilor este delicată, nelăsând la vedere precizia cu care este condusă, într-o ţesătură densă, cu suprapunerea perfectă autor-deuteragonist. Prietenul care vorbeşte aduce la suprafaţă episoade pe care mulţi dintre cei de faţă le cunoşteau; amintirile comune devin vii prin împărtăşirea lor şi devin profunde prin trăirea creştină şi prin saltul permanent înspre fondul culturii antice. De la biografia strămoşilor până la statura spirituală copleşitoare, fiecare trăsătură este construită prin trimiteri la textele sacre şi la cele antice. De la început până la sfârşit, de la întâlnirea la Atena şi până la regăsirea de dincolo de moarte, fiecare trăsătură rezonează în viaţa prietenului care vorbeşte acum. Voinţa lui Dumnezeu (par. 15) făcuse ca ei să se afle împreună la Atena şi au rămas împreună, chiar şi atunci când viaţa i-a împins în aşezări depărtate. Cele două portrete se luminează unul pe celălalt, în episoade sprintene din anii adolescenţei studioase, în aşezarea sentimentelor şi cunoaşterii la vârsta maturităţii, în înţelepciunea anilor cărunţi. Din sfiala cu care Grigorie îşi priveşte răspântiile vieţii creşte deopotrivă admiraţia pentru prietenul cel mare şi nevoia de a ajunge el însuşi în punctul dorit: ţinut departe de acela de împrejurări potrivnice, se întreabă „dacă nu acolo se află sursa tuturor nepotrivirilor [...] şi faptul că nu <am avut> un drum neted către filozofie, cum <s-ar fi> potrivit şi cu dorinţa, şi cu planul <meu>" (par. 25); tot aşa, „izvorul a tot ce s-a abătut asupra mea şi cursul nestatornic al vieţii mele, şi tulburarea şi neputinţa de a practica filozofia sau de a avea reputaţia <unuia ce filozofează>" (par. 59)[2].

Pentru anii de studiu la Atena textul lui Grigorie Teologul conţine câteva precizări biografice: doi dintre profesori sunt identificabili[3]: Proairesios[4] (de la care nu au rămas texte, ci doar influenţa exercitată asupra discipolilor săi şi amintirea respectului de care s-a bucurat la Roma, unde i se ridicase o statuie purtând inscripţia: *Regina rerum Roma,*

[2] Privirea întoarsă asupra sa este mereu severă, îmblânzită totuşi, din când în când, de măsurarea puterilor slăbite de vârstă; panegiricul stă sub semnul amintirii aceluia şi al bătrâneţii acestuia: „căci sunt apăsat de bătrâneţe, de boală, de dorul de tine" (par. 82). Amintire şi imbold, prietenul îi rămâne ghimpele dat de Dumnezeu în carne, aşa cum spune explicit în final. Iar propria sa amintire urmează să reia şi să perpetueze pilda.

[3] *Vide* introducerea lui Jean Bernardi la volumul din Sources Chrétiennes: 37 sq.

[4] *Προαιρέσιος*, cca 276-368, creştin, armean originar din Caesarea, unul dintre sofiştii de seamă ai vremii.

BDD-A25904 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 09:01:42 UTC)

regi eloquentiae) şi Himerios[5] (de la care s-au păstrat 24 de discursuri complete). Influenţa acestuia din urmă este perceptibilă în *Panegiric*, atât în referirile – pentru care se găsesc puncte de contact în ce ni s-a păstrat de la Himerios[6] – la „Pelopizii şi Cecropizii şi Alcmeonizii, ba şi Aiacizii şi Heraclizii" (par. 3), la Abaris Hiperboreanul şi Pegasul Argian (par. 21) cât şi în ritualul primirii noilor învăţăcei la Atena.

Anii petrecuţi la Atena veneau în continuarea studiilor pe care cei doi le făcuseră la Constantinopole, unde audiaseră împreună cursurile lui Libanios, după ce se întâlniseră pentru prima dată în Caesarea Mazaca. Grigorie aminteşte studiile lui Vasile la „Bizantion, această capitală a Răsăritului" (par. 14), „faimoasă prin sofiştii şi filozofii săi, care erau cel mai aproape de desăvârşire". De acolo se îndreptase, „trimis de Dumnezeu şi de minunata sa sete de cunoaştere" către Atena, „căminul elocinţei" (par. 14). Pentru Grigorie, Atena reprezintă cu mult mai mult, căci amintirea excelenţei culturale este multiplicată de prezenţa lui Vasile: „Atena, care a fost cu adevărat pentru mine, mai mult decât pentru oricare altul, cetatea de aur şi sălaşul bunătăţilor. Ea m-a făcut să-l cunosc deplin pe acest bărbat, <chiar dacă> nu-mi era necunoscut nici înainte; căutând elocinţa, am găsit fericirea şi, într-un alt chip, mi s-a întâmplat acelaşi lucru ca lui Saul[7] care, căutând asinele tatălui său, găsi o domnie, dobândind lăturalnic ceva mai însemnat decât lucrul <căutat>". Acesta este punctul de articulaţie al *Panegiricului*, în care biografia celui comemorat se aureolează subiectiv – nu fără un pasaj introductiv menit să atragă bunăvoinţa publicului (sau cititorului) prin enunţarea elaborată a slăbiciunii puterilor sale oratorice, cu mult mai firave decât ar fi meritat subiectul. Subiectul însuşi nu este de data aceasta Vasile cel Mare, ci iubirea care îi legase şi pentru care anii petrecuţi la Atena sunt cei mai preţioşi: „Până acum, cuvântarea noastră a înaintat ducându-mă pe o cale lină şi uşoară, chiar regească, spre elogierea <acestui> bărbat; de aici încolo însă nu ştiu ce cuvinte anume să folosesc şi nici încotro să mă întorc: cuvântarea noastră are în faţă ceva ce-i stă împotrivă". Grigorie vorbeşte deschis despre începuturile prieteniei lor, care este mai degrabă o „comuniune de simţire şi fire", şi o face mânat parcă de o pornire căreia nu poate (şi nici nu vrea) să i se opună: „căci este firesc ca privirea să nu se desprindă cu uşurinţă de priveliştile încântătoare şi, dacă e smulsă de acolo cu forţa, să dorească să revină". Reţinerile lui sunt o continuare a demersului de *captatio benevolentiae*: „Mă tem însă de greutatea întreprinderii mele. Mă voi strădui să o duc la capăt cât mai potrivit. Dar dacă voi fi înfrânt de iubire, să fie iertată simţirea care este cea mai îndreptăţită dintre toate: cei ce au minte chiar cred că este o pierdere să nu ai simţiri" (par. 14).

Atena îi adusese laolaltă de parcă ar fi fost „un râu ce curge", despărţit o vreme, după ce ieşise din acelaşi izvor „care era patria noastră" şi ajunsese să străbată alte ţinuturi (par. 15): acum se regăseau în spaţiul acesta care îi chemase vorbind iubirii lor pentru ştiinţă, dar lăsându-i să se supună parcă poruncii lui Dumnezeu. Este emblematic faptul că Grigorie se afla la Atena înainte de sosirea prietenului său, unde a

[5] Ἱμέριος, cca 315-386, sofist şi retor, cu aplecare către poezie, oferind parafraze sau chiar citate din poeme lirice greceşti pierdute în tradiţia directă; din textele păstrate se desprinde o bunăvoinţă faţă de creştinism – al cărui adept nu era, fiind iniţiat în misterele lui Mithra.

[6] *Himerii declamations et orationes*, A. Colonna (ed.), Roma 1959; *apud* Bernardi: 39. (*vide supra*).

[7] 1Reg. 9:3.

BDD-A25904 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 09:01:42 UTC)

mai rămas o vreme și după plecarea aceluia; acolada ateniană prefigurează cumva deceniul pe care avea să-l trăiască după moartea lui Vasile cel Mare: martor al anilor petrecuți la Atena, el a rămas să depună mărturie pentru rotundul întreg al vieții aceluia. Delicateţea cu care rememorează sosirea lui Vasile la Atena capătă dimensiuni propedeutice: „o aducere-aminte pentru cei ce o știu și o învățătură pentru cei ce nu o știu" (par. 15). Mica întâmplare pe care o relatează este „ca o aromă", grăitoare pentru eroul *Panegiricului*, dar și pentru deuteragonist. Sosirea unui nou învățăcel declanșa întotdeauna un ritual de inițiere, făcut după gusturile vârstei și ale timpului, supunându-se unei legi atice „în care gluma se îmbină cu seriozitatea" (par. 16). Ritualul este aparent dur, dar pare să izvorască din prietenie, constând mai mult în amenințări decât în fapte agresive (acesta este comentariul generos al autorului). Luat în primire de „un prieten, ori o rudă, ori un compatriot, ori unul dintre fruntașii într-ale sofisticii, ori unul care face rost de bani și, prin asta, este ținut la mare stimă", ajunge să fie ținta glumelor menite „să scadă judecata nou-venitului și să îl țină de la început sub stăpânire". Glumele acestea sunt spirituale sau dimpotrivă, „după cât de necioplit ori civilizat este <fiecare>". Descrierea episodului pare dominată de o fermecătoare spontaneitate, chiar dacă avem în față o construcţie cu un scop bine definit. Nou-venitul este condus cu alai la baia publică; însoțitorii „îi deschid calea împărțindu-se în două și păstrând între ei aceeași distanță. Când sunt aproape, strigă cu putere și sar ca și cum ar fi posedați – strigătul îi poruncește să nu înainteze, ci să stea pe loc, de parcă nu i-ar fi îngăduită baia –, și în același timp bat în porți, înspăimântându-l cu zgomotul <acesta> pe tânăr: îi deschid astfel intrarea, redându-i libertatea, primindu-l la ieșirea de la baie ca pe unul egal cu ei și ca pe unul de-al lor. Încântătoare în ceremonia lor este iuțeala cu care se adună și se risipesc cei ce-l hărțuiesc." (par. 16). Grigorie simte cât de mult poate fi o asemenea întâmpinare nepotrivită cu o fire serioasă și riguroasă în vorbire; el reușește să transfere și asupra altora respectul pe care el însuși îl simțea pentru Vasile. Prin mijlocirea discretă și cuviincioasă a lui Grigorie, prietenul lui „aproape că a fost singurul dintre cei ce sosiseră care a scăpat de obiceiul <acela>, având parte de o cinstire mai mare decât cea acordată unui nou-venit".

Episodul ocupă un loc precis, bine plănuit, în desfășurarea *Panegiricului*, pentru că, spune autorul, „acesta <a fost> începutul prieteniei noastre, de acolo <s-a iscat> scânteia unirii noastre, așa ne-am aprins unul pe celălalt" (par. 17). I se adaugă un alt moment, semnificativ deopotrivă pentru fiecare dintre cei doi în parte și pentru relația dintre ei: o dispută cu niște învățăcei armeni, care veniseră la Vasile „cu o plăsmuire de prietenie", de fapt cu o manifestare de orgoliu intelectual, „căci le erau cunoscute de mult timp darurile cu care era el înzestrat, iar cinstirea care îi era acordată le era nesuferită" (par. 17). Grigorie este gata să le țină partea, dintr-o generozitate a caracterului său („fără să le simt pizma, încrezându-mă în aparențe") și din prețuirea pe care o simțea față de mediul cultural al Atenei („nesuferind să văd că slava Atenei era atinsă odată cu ei și coborâtă grabnic în dispreț"). Abia când restabilește, prin ajutorul dat, echilibrul și repornește disputa, Grigorie înțelege ascunzișurile înfruntării și atunci i se alătură lui Vasile:

BDD-A25904 © 2016 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 09:01:42 UTC)

> „El s-a bucurat pe dată de ce s-a întâmplat – căci era mai ager decât oricare altul – şi, plin de înflăcărare, ca să vorbesc până la capăt în stilul lui Homer[8], i-a lovit cu silogisme şi nu i-a lăsat până nu i-a derutat cu totul, iar forţa lui a câştigat o victorie neîndoielnică. Aceasta a fost pentru noi cea de-a doua – nu scânteie, ci adevărată flacără a prieteniei, arzând cu strălucire şi lumină".

Urmarea a fost îndoită: pe de-o parte, Grigorie avea să sufere dușmănia făţişă a armenilor („au vorbit despre trădare, nu numai faţă de ei, ci chiar faţă de Atena, prin aceea că ei fuseseră înfrânţi şi ruşinaţi de la prima încercare de către un singur bărbat şi încă de unul care nu ajunsese la momentul încrederii în sine", par. 18), pe de altă parte, Vasile s-a întristat de întorsătura pe care o luaseră evenimentele („nu găsea niciun motiv de bucurie în venirea <acolo>, căuta ce să mai spere, numind Atena o fericire deşartă"). Este încă una dintre împrejurările în care se aşază temeinic prietenia lor, căci Grigorie îi vorbeşte despre fragilitatea comunicării dintre oameni şi despre încetineala cu care se deprinde învăţătura, având nevoie de încercări şi de timp: „aducându-i în felul acesta liniştea în suflet, dându-i dovezi <de prietenie> şi primind mult în schimb, l-am apropiat strâns de mine". Din asemenea dialoguri se consolidează apropierea lor şi dezvăluirea reciprocă a aşteptărilor: „din acel moment am fost totul unul pentru celălalt, locuind laolaltă, mâncând laolaltă, simţind la fel, privind la un singur lucru, sporindu-ne mereu unul celuilalt căldura şi trăinicia aspiraţiilor" (par. 19). În continuarea acestor amintiri precis delimitate vin consideraţiile mature – ori chiar izvorâte din înţelepciunea unei vieţi trăite până la capăt – asupra apropierii dintre oameni:

> „Iubirile de trupuri, pentru că sunt trecătoare, se trec şi ele ca florile de primăvară: căci nici flacăra nu dăinuie când se termină materia ei, ci dispare odată cu ceea ce o aprinde, şi nici dorinţa nu rămâne după ce s-a consumat jarul. Însă <iubirile cele> întru Dumnezeu, şi care sunt curate, pentru că ţintesc asupra unui fapt statornic, <tocmai> prin aceasta sunt mai durabile şi, cu cât frumuseţea li se dezvăluie mai mult, cu atât se leagă mai tare şi îi leagă mai strâns pe cei ce au aceeaşi iubire. Aşa este legea iubirii, mai presus de noi".

Abaterea de la firul biografic pare involuntară, dar este comentată prompt printr-o teoretizare a excursurilor:

> „nu ştiu cum am alunecat în acest subiect, dar nu văd cum puteam lăsa deoparte povestirea aceasta; căci întotdeauna ce am lăsat nespus mi se pare necesar şi mai de seamă decât ceea ce a fost de-acum spus şi, dacă cineva m-ar opri brutal să merg mai departe, mi s-ar întâmpla ce li se întâmplă caracatiţelor: dacă sunt smulse din adăpostul lor, stâncile li se lipesc de ventuze şi nu mai pot fi desprinse decât cu o forţă care le rupe".

Episoadele acestea, relatate parcă în treacăt, sunt repere faţă de care dimensiunile prieteniei care i-a legat se arată cu adevărat neobişnuite. Amintindu-şi „nu fără lacrimi" (par. 20), strădaniile lor în dobândirea „ştiinţei cuvintelor", Grigorie reaşază emulaţia firească a învăţăceilor într-o perspectivă care îi transformă într-o enclavă, cu doar doi locuitori, în mediul atenian:

[8] Pasajul este marcat de termeni homerici, *vide* e.g. *Iliada*, 7.26, 15.738, 16.362, 22.188.

BDD-A25904 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 09:01:42 UTC)

„invidia lipsea, râvna ne făcea harnici. Era o întrecere între noi doi nu pentru întâietate, ci în ce fel să-i acordăm <întâietatea> celuilalt: căci fiecare socotea ca bun al său personal slava celuilalt. Părea că un singur suflet punea în mişcare două trupuri şi, chiar dacă nu este de crezut ideea că toate sunt în toţi, nouă trebuie să ni se dea crezare că eram unul în celălalt şi unul alături de celălalt. Amândoi urmăream un singur ţel: virtutea şi faptul de a trăi <punându-ne> speranţele în ce urma să fie, desprinzându-ne de aici <chiar> mai înainte de a pleca de aici. Privind spre acest ţel, ne struneam viaţa şi tot ce făceam, călăuziţi de această poruncă, şi ne îndemnam unul pe altul la virtute şi, dacă nu e prea mult să o spun, eram unul pentru altul regulă <de viaţă> şi îndreptar pentru a deosebi ce e drept de ce nu este".

Tabloul prieteniei dintre cei doi sfinţi, dincolo de amintirile şi emoţiile prietenului însingurat, conţine referiri literare păstrate într-un desăvârşit echilibru al antichităţii şi creştinismului, e.g. par. 20: „Astfel fiind legăturile dintre noi şi pe astfel de coloane de aur sprijinindu-se încăperea cu pereţi buni, cum spune Pindar[9], mergeam mereu mai departe, avându-l în ajutor pe Dumnezeu şi aspiraţiile noastre". Dubla focalizare a interesului pe care o percepem la lectura *Panegiricului*, prin trimiterile literare în sens larg, o regăsim în planul concret al descrierii vieţii celor doi învăţăcei: drumurile lor zilnice cunoşteau doar două ţinte, „unul ne ducea la casele noastre sfinte şi la profesorii de acolo, iar celălalt ducea la învăţătorii din afară" (par. 21). Ierarhizarea este explicită: cel dintâi era „cel mai de preţ", al doilea „nu se bucura de aceeaşi consideraţie"; toate celelalte drumuri (ce duceau la spectacole, piese de teatru, adunări, banchete) rămăseseră pentru ceilalţi, care nu erau totuşi dispreţuiţi pentru opţiunile lor: „Căci cred eu că nimic nu este de preţ în afară de ceea ce duce la virtute şi îi face mai buni pe cei ce o urmează. Pentru fiecare există o denumire anume, provenită de la părinţii săi ori de acasă, sau de la îndeletnicirile ori actele care îl caracterizează". Opţiunile celor doi sunt personale şi nu îi aşază, prin simplul fapt că au ales creştinismul, mai presus de restul celor se ce străduiesc să atingă un ţel:

„pentru noi, fapta cea mare şi titlul suprem consta în a fi creştin şi a fi numiţi astfel, fiind noi mai mândri de aceasta decât era Gyges[10] de redobândirea inelului său, datorită căruia a domnit peste lidieni, de nu cumva e doar o legendă, ori decât era <mândru> Midas[11] de aurul <său> de la care i-a venit sfârşitul, căci orice atingea <se făcea> aur [asta <fiind> o altă legendă frigiană]. La ce bun să mai vorbesc despre săgeata lui Abaris Hiperboreanul[12]

[9] *Olympica*, 6.1-3.

[10] Gyges, rege lidian din secolele VIII-VI î.Hr., fusese (după unele relatări antice, probabil alegorice) păstor; el a găsit un inel fermecat care i-a schimbat soarta, transformându-l în fondator de dinastie regală.

[11] Regele Midas este celebru în mitologia greacă pentru darul de a transforma în aur tot ce atingea, ca răsplată aleasă de el pentru un bine făcut zeului Dionysos. Darul lui miraculos a avut pe dată consecinţe nefaste, pentru că viaţa lui Midas şi a celor din preajma lui era pusă astfel în pericol; Dionysos l-a învăţat să scape de darul funest spălându-se în râul Pactolus, care astfel a devenit aurifer.

[12] Abaris este un personaj legendar, preot al lui Apolo; ar fi deprins arta vindecării şi a profeţiei în ţinutul hiperboreenilor. Herodot (*Istorii*, 4.36) îl înfăţişează călătorind pe o săgeată, fără să mănânce vreodată ceva.

BDD-A25904 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 09:01:42 UTC)

> sau despre Pegasul argian[13], pentru care era mai lesnicios zborul prin aer decât era pentru noi ridicarea la Dumnezeu unul prin celălalt ori unul împreună cu celălalt".

Pasajul este, din nou, o elaborată întreţesere a credinţei creştine cu cultura antică şi pregăteşte pasul următor al discursului, căci mediul atenian se dovedeşte o punere la încercare a credinţei: Atena „este mai bogată în bogăţie rea [în idoli] decât restul Greciei şi este greu să nu te laşi ademenit de cei care îi laudă şi li se închină", dar, spune Grigorie (par. 21), este tocmai prin aceasta

> „un loc care ne-a întărit în credinţă pentru că am recunoscut ce era înşelător şi calp, <ajungând> de aici să dispreţuim acei idoli tocmai acolo unde idolii erau divinizaţi. Iar dacă există ori se crede <că există> un fluviu care curge prin mare <reuşind> să-şi păstreze apa dulce, ori o făptură care se mişcă în foc, unde toate sunt mistuite, aşa eram şi noi printre toţi cei de vârsta noastră".

Această enclavă cu doi locuitori devine un reper şi un model, adunând în jur o întreagă „frăţie ce nu era lipsită de nobleţe, aflată sub diriguirea şi conducerea lui <Vasile>" (par. 22). Faima pe care ei nu o căutaseră i-a ajuns şi s-a multiplicat datorită profesorilor lor, tot aşa cum avea să se răsfrângă şi în sens invers, de la învăţăcei către profesori (par. 22):

> „De aici s-a întâmplat că am ajuns faimoşi, nu numai printre profesorii şi camarazii noştri, ci chiar în toată Grecia şi la cei mai cunoscuţi <dintre greci>. Ba <faima noastră> a ajuns chiar şi dincolo de hotare, după cum am aflat sigur din povestirile multora. Căci profesorii noştri le erau cunoscuţi tuturor care cunoşteau Atena, iar toţi care îi ştiau <pe ei> ne ştiau şi pe noi, se auzea şi se vorbea şi de unii, şi de alţii, aşa încât eram o pereche nu fără renume şi despre care se vorbea". Cei doi se definesc unitar (şi, din nou, referirile sunt luate din galeria de personaje a Antichităţii): „pentru ei nu valorau cu nimic <mai mult decât noi> Oreste şi Pilade[14], nimic, Molionizii[15]".

Himerios, unul dintre profesorii lor, dedică explicit un discurs (18) (*apud* Bernardi: 39-40). primului său auditor venit din Cappadocia; cum Grigorie spune că el şi Vasile îi ascultaseră pe toţi profesorii de la Atena, este plauzibil ca acesta să fie un discurs de rămas bun pronunţat în 358 (sau 356), la plecarea lui Vasile de la Atena. Este vorba aici de acele bogăţii care nu sunt ale comorilor lui Gyges ori ale Lydiei, ci sunt reprezentate de nişte discipoli aflaţi în floarea vârstei, ajunşi la maturitatea intelectuală. Chiar dacă doar unul dintre ei pleacă, vorbele de rămas bun li se adresează

[13] Pegas este faimoasa făptură mitologică: cal înaripat, prieten al Muzelor, cel care îi adusese lui Zeus fulgerul din Olimp. A fost prins de eroul Belerofon, pe care l-a ajutat să înfrângă Himera, un monstru cu răsuflare de foc şi înfăţişare compozită (leu, şarpe, capră). După moarte, Pegas a devenit constelaţie.

[14] Pilade este cunoscut mai cu seamă pentru prietenia sa cu Oreste, fiul lui Agamemnon şi al Clitemnestrei, care îi era văr primar (erau amândoi nepoţii lui Atreu); apropierea lor data din copilărie, când Oreste fusese trimis la curtea regelui Focidei, Strophius (tatăl lui Pilade), unde a rămas până la întoarcerea lui Agamemnon de la Troia.

[15] Sub numele de *Moliones* sau *Molionides* erau cunoscuţi Eurytos şi Cteatos, fraţi gemeni, pe care o mitologia greacă îi indică drept fii ai lui Poseidon; ei s-ar fi născut, după unele variante, cu un singur trup, două capete, patru braţe şi patru picioare. Au sfârşit ucişi de Hercule.

BDD-A25904 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 09:01:42 UTC)

amândurora, văzuţi ca inseparabili, uniţi într-un parcurs biografic care, chiar dacă nu avea să îi mai ţină aproape unul de altul, ca la Atena, rămânea îngemănat, dincolo de detaliile vieţii.

Bibliografie

Bernardi 1992: Jean Bernardi (ed.), Grégoire de Nazianze, *Discours 43*, în: *Discours 42-43*, Paris, Cerf, 1992, 116-307.

Moreschini 2000: Claudio Moreschini (ed.), Gregorio di Nazianzo, *Orazione 43. Orazione funebre per il grande Basilio*, în: *Tutte le orazioni*, Milano, Bompiani, 2000, 1030-1121.

Costa 2012: Ioana Costa, *Author and hero (Gregory the Theologian, Basil the Great)*, în „Analele Universităţii Bucureşti. Limbi şi Literaturi Străine", LXI/2012, nr. 2, Bucureşti, 2012, 43-49.

BDD-A25904 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 09:01:42 UTC)